

Samuel Činčurák

VOJNA

MALE POZNÁMKY Z MÔJHO ŽIVOTA
NA BOJIŠTI V ROKOCH 1914 – 1918

S odbornou štúdiou Pavla Mičianika

Samuel Činčurák

VOJNA

MALÉ POZNÁMKY Z MÔJHO ŽIVOTA
NA BOJIŠTI V ROKOCH 1914 – 1918

S odbornou štúdiou Pavla Mičianika

Samuel Činčurák

***Vojna. Malé poznámky z môjho života
na bojišti v rokoch 1914 – 1918***

Prvé vydanie

Vydavateľ: Miloš Hric

2016

Editori: PhDr. Pavel Mičianik, PhD., M.A., doc. PaedDr. Július Lomenčík, PhD., Mišo Šesták

Odborná štúdia: PhDr. Pavel Mičianik, PhD., M.A.

Doslov: prof. Ing. Ivan Mojmír Zoborský, CSc.

Recenzent: doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc.

Jazyková úprava: Andrea Hošťáková

Tlač: Tlačiareň P+M, s. r. o.

Všetky fotografie pochádzajú z pozostalosti Pavla Števka Eliáša z Rovnian (použité boli so súhlasom jeho vnuka Branislava Števka) s výnimkou fotografií na stranách 35 (súkromný archív Pavla Mičianika), 223, 226 a na obálke (poskytlo Múzeum sestier Royových Stará Turá).

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto publikácie sa nesmie reprodukovat', ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať (elektronicky, fotografickou reprodukciou a pod.) bez predchádzajúceho písomného súhlasu majiteľov práv.

© prof. Ing. Ivan Mojmír Zoborský, CSc.

ISBN 978-80-972385-3-7

Tento projekt bol podporený z verejných zdrojov poskytnutých Fondom na podporu umenia. Publikácia reprezentuje výlučne názor autora a fond nezodpovedá za obsah publikácie.

U. fond
na podporu
umenia

Ďalší partneri projektu:

POĎAKOVANIE

Profesorovi Ivanovi Mojmírovi Zoborskému za umožnenie spracovania a vydania spomienok jeho starého otca Samuela Činčuráka.

Jánovi Jančovicovi za zmienku o spomienkach Samuela Činčuráka v jednom z jeho článkov. Nebyť tejto poznámky, k vydaniu knihy by nikdy nedošlo.

Branislavovi Števkovi a Pavlovi Trúsikovi (Múzeum sestier Royových) za poskytnutie fotografií do knihy.

Danici Gondovej, Milade Bekmatovovej a Miroslavovi Volnovi za nezištnú pomoc.

Ivanovi Vallovi, Antonovi Müllerovi, obci Ozdín, Kvetoslave Balkovej, Múzeu sestier Royových, Krasimírovi Damjanovi, Antónii Zoborskej, Janke Satkovej Zoborskej, Ivanovi Zoborskému, Samuelovi Vladimírovi Satkovi, Darine Biroščákovej, Jánovi Jančovicovi, Petrovi Kaprálovi, Andrei Luptákovej, Zdenovi Majeríkovi, Martinovi Pliešovskému, Gabike Šustekovej Huczmannovej, Štefanovi Horváthovi, Dušanovi Hroncovi, Zuzane Hlbočanovej, Radimovi Kapavíkovi, Eve Pogranovej, Janke Červeňanovej a Petrovi Lakotovi za podporu pri vydaní knihy.

EDIČNÁ POZNÁMKA

Július Lomenčík

Zápisky Samuela Činčuráka z bojísk prvej svetovej vojny predstavujú vojnové spomienky, ktorých základ tvoria frontové zážitky písané zdola, z pozície obyčajného slovenského vojaka ako príslušníka rakúsko-uhorskej armády.

V Činčurákových zápiskoch sa výrazne uplatnil svojský individuálny štýl, ktorý bol podmienený zložitou súhrou medzi subjektívnymi danosťami a objektívnymi podmienkami, premietanou cez subjekt podávateľa. Zo subjektívnych daností sa pri písaní prejavila znalosť viacerých jazykov, z ktorých pri štylizácii využíval niektoré slová, slovné spojenia a frázy (najmä z nemčiny, ale i srbčiny, češtiny a maďarčiny, niektoré slová sú ovplyvnené novohradským nárečovým reálom). K písaniu pristupoval výrazne ovplyvnený aj misijnou a evanjelizačnou činnosťou spolku Modrý kríž, najmä vystupovanie proti alkoholizmu a nemravnému životu. Z individuálnych slohotvorných činiteľov zohral významnú úlohu Činčurákov sklon k tvorivej literárnej činnosti, veď pred odchodom na vojnu vydal tri knižné publikácie. To znamená, že pri písaní poznámok, ktoré vznikali spontánne a bezprostredne vo vojnových podmienkach, mal už v určitej miere vycibrený spôsob štylizácie využitím určitých konštánt, t. j. typického a relatívne ustáleného spôsobu výberu a využívania jazykových a kompozičných prostriedkov z tých možností, ktoré mal autor k dispozícii.

Z objektívnych podmienok vplývali na autora jazykové prostredia, v ktorých žil. Detstvo a roky dospievania prežil na Dolnej zemi (Srbsko) ako dieťa prisťahovalcov zo Slovenska a pred narukovaním už dva roky pôsobil v novohradskom Ozdíne. Z objektívnych skutočností je potrebné upozorniť na autorovu životnú situáciu, v ktorej sa nachádzal počas vojny a ktorú tematizuje. Uvedené skutočnosti ovplyvnili autorov jazyk, ktorý viac inklinoval ku vtedajšej podobe spisovnej slovenčiny bezprostredne zviazanej predovšetkým na dedinskom, ľudovom prúde s nárečovým východiskom, ale zároveň už s náznakom aj vyšších, intelektuálnych funkcií spisovného jazyka.

Z jazykovej stránky upozorňujeme na využitie tvaru dávnominulého času (napr.: „... *bol som odišiel*...“; „... *doma mi bol notár povedal*...“), čo možno vnímať ako signál osobitného autorského štýlu, preto sme v texte nechali pôvodnú podobu, t. j. aj s formou *bol(a)*. Opravili sme na niektorých miestach nevhodnú predmetovú formu slovesa *začať niečo* a nahradili sme ju podmetovou formou *niečo sa začalo*. Vnímané je to ako jazyková chyba, ktorá nepridáva autorskému štýlu nič osobité. Z jazykovej stránky autor často štylizoval dlhé zložené vety, ktoré sme pre lepšie významové porozumenie na niektorých miestach upravili do jednoduchších súvetí a viet.

Pre zachovanie autenticity Činčurákovskej výpovede o situáciách zažitých na „na vlastnej koži“ sme z jazykovej stránky zásadné korektúry nerobili.

Úpravy sme urobili len z pravopisnej stránky podľa základnej kodifikačnej príručky slovenského jazyka – *Pravidiel slovenského pravopisu* (2013, 4., nezmenené vydanie). Čitateľa upozorňujeme na pravopis písania osôb židovského pôvodu. Autor pri ich označení píše na niektorých miestach veľké „Ž“(idia), inde zasa malé „ž“(idia), ženskú podobu – Židovka i židovka – a používa aj slovo s pejoratívnym odtieňom „židák“. Z kontextu nie vždy jednoznačne vyplýva, či sú to príslušníci národa, alebo vyznávači náboženstva. Z Činčurákových výpovedí vyznieva predsudok (známy už niekoľko storočí) proti Židom, ktorým sa najčastejšie vytykajú nekalé spôsoby obchodov a úžerníctva a k tomu sa pridávajú aj žaloby morálne, ale i politické a iné. Predsudkom bolo, že neboli Židia dobrí a zlí, bohatí a chudobní, skúpi a veľkodušní, ale všetci boli „židia“, všetci to isté. V minulosti sa nemalá časť slovenskej inteligencie ani nesnažila Židom porozumieť. V texte sme sa rozhodli ponechať Činčurákové označenia, pričom upozorňujeme, že podľa pravopisnej kodifikačnej príručky sa národné mená píše s veľkým písmenom, čiže „Žid“ a všeobecné podstatné meno, ktoré vzniklo z tohto vlastného mena, sa píše s malým začiatočným písmenom, čiže „žid“ ako príslušník židovského náboženstva, vyznávač židovskej viery. Slovo s pejoratívnym odtieňom „židák“ sa podľa *Krátkeho slovníka slovenského jazyka 4* (2003) vysvetľuje v dvoch významoch: 1. žid; 2. skupáň, lakomec.

Autor ako prívrženec náboženskej viery používa často spojenie *Pán Bob*. Upozorňujeme, že pravopisne sa v bežných textoch píše slovo *pánbob*, iba v náboženských textoch sa používa podoba *Pán Bob*. Keďže Samuel Činčurák sa často odvoláva na Bibliu, vnímame jeho zápis v podobe *Pán Bob* v tomto kontexte, preto sme uvedené v texte neopravovali.

Z lexikálnej stránky sme pre lepšie porozumenie viacero nespisovných slov a z dnešného pohľadu nesprávnych, alebo už nepoužívaných slov, vysvetlili v poznámkach „pod čiarou“.

Na základe uvedeného sme presvedčení, že Činčurákov text je vzácnym jazykových dokumentom pre poznanie vtedajšej podoby reprezentatívnej celonárodnej formy – spisovnej slovenčiny, ktorú používal ako bežnú konverzačnú reč s rozvíjaním prostriedkov jej hovorového štýlu v kontakte s inými jazykmi a snahou vyrovnávania sa s cudzojazyčnými vplyvmi.

SLOVENSKÝ VOJAK V PRVEJ SVETOVEJ VOJNE

Pavel Mičianik

V roku 2014 uplynulo sto rokov od začiatku *Velkej vojny*, ktorá bola neskôr označená ako prvá svetová vojna. Tejto vojny sa v radoch rakúsko-uhorskej armády zúčastnili aj tisícky Slovákov. Keďže jedným z výsledkov vojny bol aj rozpad Rakúsko-Uhorska na konci roku 1918, ich osudy po skončení vojny nikoho nezaujímali. V Česko-Slovensku sa na výslnie dostali len tí, ktorí sa prihlásili do česko-slovenských légii. Veľká väčšina ostatných Slovákov bojujúcich v *Cisárskej a kráľovskej armáde*, ktorí sa z rôznych dôvodov do légii nedostali alebo neprihlásili, bola pre nový štát nezaujímavá. Táto situácia zostala nezmenená aj po skončení druhej svetovej vojny. Vojaci, ktorí sa nepridali k čs. légiiam, pôsobili ako spiatocníci, nepochopiteľne bojujúci za „stratenú“ vec. Svedectvá tisícok veteránov c. a k. armády preto na Slovensku nikto metodicky nezachytil a nezozbieral. Tento nenahraditeľný prameň k dejinám Slovákov počas prvej svetovej vojny tak zostal navždy stratený.

V každej armáde našťastie existuje malá hŕstka vojakov, ktorá pocituje potrebu prežitie hrôzy vojny položiť na papier a takouto formou „psychohygieny“ sa s prežitými udalosťami vyrovnáť. Buď si priamo počas vojny píše denník, alebo po skončení vojny napíše svoje spomienky. Vojnový denník pomáha vojakom prežiť, no zároveň patrí k najautentickejšim prameňom dobových udalostí. Pre každého historika predstavuje neoceniteľný primárny prameň. Počas prvej svetovej vojny si písali denníky aj niektorí slovenskí vojaci slúžiaci v radoch rakúsko-uhorskej armády. Ak nedošlo za posledných sto rokov k ich zničeniu, väčšinou ich uchovávali príbuzní už dávno zosnulých bývalých vojakov. Pri príležitosti stého výročia prvej svetovej vojny niektoré múzeá a inštitúcie zorganizovali výstavy, na ktoré sa im podarilo získať aj denníky, zápisníky a spomienky niekoľkých vojakov, ktoré do dnešných dní opatrujú ich potomkovia.¹ Len málokedy sa takýto denník dostane k širšej verejnosti. Zriedkavou výnimkou je vojnový denník desiatnika pešieho pluku č. 29 a známeho spisovateľa Elemíra Šándora (1896 – 1952) publikovaný pred viac ako desiatimi rokmi. Denník podrobne zachytáva jeho bojové nasadenie v oblasti severnej Bukoviny (v súčasnom Rumunsku), zranenie a pobyt vo vojenských nemocniciach.² Spomienky na

¹ BOLERÁZSKY, Andrej: Výstava „INTER ARMA SILENT MUSAE 1914 – 1918“ a Prvá svetová vojna pohľadom múzejníka. In: *Vojenská história*, 18, 2014, č. 4.; *Príbeh predmetu rok 1914*. Bratislava: Zväz múzeí na Slovensku, 2014, s. 46 – 51.

² Z vojnového denníka (Dokumenty histórie). In: *Strelci a lovci*, 5, 2004, č. 5, s. 54 – 55.; Z vojnového denníka (Dokumenty histórie). In: *Strelci a lovci*, 6, 2005, č. 1, s. 54 – 55.; Z vojnového denníka (Dokumenty histórie). In: *Strelci a lovci*, 6, 2005, č. 2, s. 54 – 55.; Z vojnového denníka (Dokumenty histórie). In: *Strelci a lovci*, 6, 2005, č. 3, s. 56 – 57.

prvú svetovú vojnu sú tiež veľmi zriedkavé. Svoje spomienky napríklad spísal vo väzení v priebehu roku 1947 generál slovenskej armády Jozef Turanec. V nich podrobne zachytil aj svoju službu v rakúsko-uhorskej armáde pred prvou svetovou vojnou a frontové boje v jej radoch počas vojny.³

K tisíckam Slovákov slúžiacich v rakúsko-uhorskej armáde patrili aj Samuel Činčurák. Patrili k nemnohým vojakom, ktorí si počas celej vojny písali zápisky. Samuel Činčurák sa narodil 28. júla 1883 v maloroľníckej rodine v obci Pivnica v Báčke. Keď mal dva roky, rodina sa presťahovala do Iloku, kde v rámci ukončovania vnútornej kolonizácie dostala na pravej strane Dunaja lepšiu a lacnejšiu pôdu. Samuel Činčurák mal troch bratov a dve sestry. Otec mu zomrel, keď mal osem rokov. Dvaja bratia a sestra boli v tom čase samostatní, ďalší slobodný brat a sestra odišli do služby a on, ako najmladší, ostal pri matke. Matka si popri malom gazdovstve privyrábala v Iloku ako „pôrodná baba“. Túžbou mladého Samuela bolo vyučiť sa za strojníka, akým bol jeho najstarší nevlastný brat Štefan Hodolič v Pivnici. Keď sa mu to nepodarilo, vyučil sa v Iloku za kolára. Aj po vyučení často chodil vypomáhať bratovi ako pomocník strojníka, neskoršie aj samostatne ako strojník, pri mláťačke do rodnej Pivnice. Začiatkom októbra 1903 narukoval do Stoličného Belehradu (Székéshely) na povinnú vojenskú službu.⁴

Ozbrojené sily Rakúsko-Uhorska boli po roku 1867 tvorené troma súčasťami, ktoré odrážali dualistické usporiadanie štátu. Hlavnú vojenskú silu monarchie tvorili *Cisárske a kráľovské spoločné pozemné vojsko (Kaiserliches und königliches gemeinsames Heer)* a *Cisárske a kráľovské vojnové námorníctvo (Kaiserliches und königliches Kriegsmarine)*. Samostatnú ozbrojenú silu Predlitavska predstavovala *Cisársko-kráľovská zemebrana (Kaiserlich-königliches Landwehr)* a Zalitavska *Kráľovská uhorská domobrana (Magyar király Honvédség)*. Útvary domobrany sa mali angažovať len v prípade obrany vlastného teritória, na začiatku 20. storočia sa však stali súčasťou spoločných ozbrojených síl. Povinná vojenská služba sa zaviedla v roku 1867, pričom jej podliehali všetci muži medzi 18 a 33 rokom života. *Cisárska a kráľovská branná moc* mala v mierových časoch 415 000 mužov v 32 peších, 16 1/2 domobraneckých a 11 jazdeckých divíziách. Vrchným veliteľom *Cisárskej a kráľovskej brannej moci* bol cisár František Jozef I.⁵

³ TURANEC, Jozef: *Pramene obrany (Pamäti generála Jozefa Turanca)*. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2012, s. 21 – 79.

⁴ JANČOVIC, Ján: S. Činčurák – Náboženský spisovateľ z Pivnice. Dostupné na internete: <http://www.oslovma.hu/index.php/en/historia/166-historia3-historia3/1211-s-inurak-naboensk-spisovate-z-pivnice>

⁵ DANGL, Vojtech: *Pod zástavou cisára a kráľa*. Bratislava: Typoset, 2009, s. 59 – 74.; JUNG, Peter – PAVLOVIČ, Darko. *Rakúsko-uhorská armáda za prvej svetovej vojny*. Brno: Computer press, 2007, s. 3 – 4. Domobrana sa mohla zvolávať prostredníctvom ministra uhorskej domobrany na základe rozkazu panovníka v prípade ohrozenia krajiny vonkajším nepriateľom. Jej úlohou bolo podporovať ozbrojené sily, najmä vykonávaním rôznych pomocných prác, diverzných akcií, znepokojovať a poškodzovať nepriateľa prerušovaním jeho spojovacích liniek, menšími ozbrojenými akciami a pod. Úloha domobrany sa neskôr viac špecifikovala a v čase prvej svetovej vojny domobranecké oddiely boli nasadené aj na frontoch. Služobná povinnosť v domobrane trvala vo všeobecnosti 9 rokov, a to do dosiahnutia 42 rokov veku povolania. Domobranecká povinnosť dôstojníkov domobrany „mimo služobný vzťah“ trvala do veku 60 rokov. Pre tých, ktorí svoju vojenskú povinnosť ešte nespĺnili, ale v prípade vojny mohli plniť určité úlohy bez zbrane, trvala povinnosť služby v domobrane dvadsaťštyri rokov. DANGL, Vojtech: Budovanie pechoty armády Rakúsko-Uhorska v posledných desaťročiach pred vypuknutím Veľkej vojny. In: *Vojenská história*, 19, 2015, č. 1, s. 28 – 29.

Po skončení vojenskej služby na jar roku 1905 sa S. Činčurák vrátil do Iloku. Okrem kolárskej tovarišskej práce opäť pomáhal bratovi, ktorý sa vrátil z Barbetonu (USA), pri mlátení. Popri tom sa zúčastňoval na podujatiach abstinentného kresťanského spolku *Modrý kríž*, ktorý sa snažil o duchovné prebudenie národa a venoval sa sociálnej starostlivosti o postihnutých a sociálne odkázaných. Samuel Činčurák už v roku 1901 pri návšteve sestier Márie a Kristíny Royových v Iloku pozorne sledoval ich vystúpenie o duchovnej a sociálnej práci. Jeho túžbou bolo dostať sa na Slovensko, najmä do Starej Turej, a spoznať sa so sestrami Royovými. To sa mu aj podarilo. Zásluhou sestier Royových a kníhkupeca Jána Chorvátha pobudol v rokoch 1906 – 1908 na novozaloženej misijnej škole pre juhovýchodnú Európu v Katoviciach a Hausdorfe v Sliezsku, kde sa vzdelával, zvlášť v jazykoch. Potom sa nakrátko vrátil domov na Dolnú zem. V roku 1912 natrvalo zakotvil na Slovensku, keď sa oženil so Zuzanou Betinovou z Ozdína v okrese Poltár. Tam žil a tvoril plných štyridsať rokov. Mal päť detí a s rodinou sa živil roľníctvom. Okrem toho stál na čele miestnej odbočky *Modrého Kríža* v Ozdíne.⁶

Pokojný život mladej rodiny prerušilo vypuknutie prvej svetovej vojny. Po zavraždení arcivojvodu Františka Ferdinanda v Sarajeve 28. júna 1914 Rakúsko-Uhorsko obvinilo zo zodpovednosti za atentát Srbsko a dalo mu ultimátum. Srbská odpoveď Viedeň neuspokojila, a tak 18. júla Rakúsko-Uhorsko vyhlásilo Srbsku vojnu. Rakúsko-Uhorsko sa na vojnu so Srbskom vopred pripravovalo. Vojnové plány rakúsko-uhorskej monarchie však boli naviazané na strategické zámery Nemecka. Odzrkadľovalo to závislosť Rakúsko-Uhorska od svojho vojensky a hospodársky silnejšieho partnera. Hoci Rakúsko-Uhorsko bolo po Nemecku a Rusku tretím najľudnatejším štátom Európy, na obranu vyčlávalo štyrikrát menšiu sumu ako obidve mocnosti a trikrát menšiu než Francúzsko alebo Taliansko. Počet vycvičených odvedencov bol nižší než v uvedených krajinách, čo sa prejavilo na nedostatočnom počte vycvičených záloh rakúsko-uhorskej armády. Rakúsko-Uhorsko zaostávalo aj v zavádzaní modernej techniky do výzbroje armády. Pešie útvary mali málo guľometov, zväčša zastaraný bol aj delostrelecký materiál. Nevyhovujúca bola aj organizačná štruktúra vojska a výcvik (najmä jazdectva). Rakúsko-uhorský vojnový plán vychádzal pred prvou svetovou vojnou z troch alternatív. Prvá počítala s krátkodobou vojnou proti Srbsku (a tiež proti Čiernej Hore), druhá predpokladala vojnu s Ruskom a tretia alternatíva kombinovala obidve predošlé. V tomto prípade sa rátalo s aktívnou podporou Nemecka. Rakúsko-uhorský generálny štáb počítal aj s prípadnou vojnou proti Taliansku, hoci Taliansko bolo súčasťou Trojspolku (a teda spojeneckou krajinou), i s obranou v prípade zásahu Rumunska. Ku každej z týchto možností sa vypracovali podrobné operačné a nástupové plány. Najväčšia obava bola zo zásahu Ruska na strane Srbska, no predpokladalo sa, že skôr ako Rusko zmobilizuje a zhromaždí svoje sily, bude odpor Srbska zlomený. Proti Rusku sa plánovalo nasadiť viac ako 3/5 ozbrojených síl monarchie, medzi nimi aj *V. armádny zbor* s veliteľstvom v Bratislave a *VI. armádny zbor* s veliteľstvom v Košiciach. V týchto zboroch boli sústredené takmer všetky pluky s výraznejším zastúpením Slovákov.⁷

Rakúsko-uhorský mobilizačný a nástupový plán mal niekoľko vážnych slabín. V prípade vojny proti Srbsku a Rusku zároveň by sa mobilizované vojská museli rýchlo presúvať zo

⁶ JANČOVIC, Ján: S. Činčurák – Náboženský spisovateľ z Pivnice. C. d.

⁷ DANGL, Vojtech: Vojnové plány Rakúsko-Uhorska a ich modifikácie v lete 1914. In: *Vojenská história*, 7, 2003, č. 2, s. 4 – 6.

srbského na ruské bojisko. Aby sa predišlo dopravnému chaosu, časť mobilizovaných vojsk sa mala presunúť na srbské bojisko, do bojov však zasiahnuť nemala. Na 18. deň mobilizácie sa mala previezť na sever proti Rusku. To znamenalo oslabenie útoku na Srbsko a oneskorenie nástupu proti Rusku. Preto bolo nevyhnutné ujasniť si postoj a rýchlosť reakcie Ruska. Rakúsko-uhorská diplomacia i spravodajské služby v tomto smere zlyhali. Politické kruhy mylne predpokladali, že balkánsky konflikt zostane izolovaný a k vojne s Ruskom nedôjde. Vojenské velenie si zasa myslelo, že Rakúsko-Uhorsko sa so Srbskom vysporiada skôr, ako Rusko zasiahne do vojny. Pre prípad vojny s Ruskom sa počítalo s vojenskou pomocou Nemecka. Nemecko si vojnu želalo, a v tomto zmysle ubezpečilo monarchiu o poskytnutí vojenskej pomoci proti Rusku. Rakúsko-uhorské velenie predpokladalo ofenzívny nástup proti Rusku do priestoru Varšavy, s čím súhlasila aj nemecká strana. Nemecký cisár Viliam v liste Františkovi Jozefovi žiadal, aby sa hlavné sily rakúsko-uhorskej armády sústredili proti Rusku. Srbsko považoval za druhoradé. Rakúsko-uhorské vojenské i politické špičky to chápali, no nedokázali to, aj z prestížnych dôvodov, realizovať. Spoločné strategické plány centrálnych mocností proti Rusku boli stanovené len v hrubých rysoch, takže rakúsko-uhorské velenie si ich prispôbilo vlastným zámerom.⁸

Sústredilo sa najmä na rýchle zničenie Srbska. Tohto protivníka však podcenilo. Srbská armáda už na začiatku 20. storočia nebola len biedne vycvičenou milíciou. Bola to moderná pravidelná armáda s profesionálnym dôstojníckym zborom a vycvičenými záložníkmi, ktorí absolvovali dvojročnú povinnú vojenskú službu. Srbská armáda mala navyše čerstvé bojové skúsenosti z rokov 1912 – 1913, keď najprv porazila Turecko a následne aj Bulharsko. Srbské velenie poznalo dôležitosť a efektivitu ťažkého delostrelectva, zákopov i partizánskej vojny (partizáni operovali v Macedónsku proti Turkom). Srbi na druhej strane v týchto vojnách stratili asi 91 000 mužov (36 000 mŕtvych a 55 000 vážne zranených) a množstvo vojnového materiálu i munície. Preto v máji 1914 rozbehli desaťročný program na prebudovanie armády. Napríklad pušky (väčšinou nemecké Mauser) boli k dispozícii len pre mierovú armádu v počte 180 000 mužov. Guľometov bol taký nedostatok, že ani každý prápor nemohol dostať aspoň jeden kus! Rusko preto po začatí vojny dodalo Srbsku 150 000 pušiek a Francúzsko 272 poľných diel kalibru 75 mm. Obidve mocnosti za to žiadali od Srbska, aby útočilo. Väčšina srbskej armády bola na začiatku vojny sústredená na bulharských hraniciach, pretože sa očakávala vojna s Bulharskom.⁹ Srbsko malo menej ako desatinu populácie Rakúsko-Uhorska, no mobilizovalo viac svojej mužskej populácie ako hociktorá iná krajina v Európe – 350 000 mužov z toho 185 000 v bojových jednotkách. Z nových území Srbsko získalo málo regrútov a muselo ich držať na hraniciach Albánska a Bulharska. Pre mnohých regrútov navyše neboli zbrane ani topánky. Srbi sformovali tri armády s 10 pešími a jednou jazdeckou divíziou.¹⁰

Udalosti po vyhlásení vojny Srbsku nabrali rýchly a pre monarchiu od začiatku nevýhodný spád. František Jozef I. podpísal rozkaz o mobilizácii ôsmich armádnych zborov do vojny proti Srbsku a Čiernej Hore večer 25. júla 1914, keď postoj Ruska ešte nebol

⁸ Tamtiež, s. 7 – 8, 13.

⁹ STRACHAN, Hew: *The First World War, Volume I (To Arms)*. Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 341 – 342.

¹⁰ STEVENSON, David: *1914– 1918 (The History of the First World War)*. London: Penguin Books, 2004, s. 130.

známy. Mobilizácia sa mala začať 28. júla. Už pred jej vyhlásením začal odvoz 2. armády na juh. V Petrohrade oznámili čiastočnú mobilizáciu 29. júla 1914 a večer nasledujúceho dňa cár Mikuláš II. podpísal rozkaz na všeobecnú mobilizáciu. Všeobecnú mobilizáciu 31. júla podpísal aj František Jozef I. Kvôli ťažkostiam s prepravou vojsk bol za prvý mobilizačný deň určený 4. august. Rakúsko-uhorské velenie tak muselo realizovať nevýhodný plán otvorenia frontu na juhu i severovýchode. Zhruba štvrtina síl určených pre ruský front bola už v pohybe na juh, alebo bola sústredená na srbských hraniciach. Ich preprava na severovýchod bola spojená s veľkými ťažkosťami. Zadržať a poslať rovno na ruské bojisko sa podarilo väčšinou len jazdecké útvary, ktoré ešte neboli pripravené na odchod. Ostatné vojská museli skončiť nástup na juh a odtiaľ sa zasa prepraviť na severozápad. Rakúsko-uhorský a nemecký generálny štáb totiž podcenili vojenskú pripravenosť a rýchlosť mobilizačných schopností Ruska.¹¹

Všeobecná mobilizácia z 31. júla sa okrem ročníkov 1890 až 1892, vykonávajúcich v lete 1914 povinnú vojenskú službu, týkala záložníkov ročníkov 1882 – 1889. Do zbrane boli povolaní aj nováčikovia ročníka 1893. Rakúsko-uhorská armáda sa po mobilizácii z mierového počtu 450 000 mužov zväčšila na 1 421 250 mužov. Každá divízia mala obyčajne štyri pešie pluky, jeden delostrelecký pluk a špeciálne jednotky. Dva pešie pluky tvorili v rámci divízie brigádu. Národnostné zloženie mobilizovanej rakúsko-uhorskej armády bolo mimoriadne pestré. Nemci tvorili 25 %, Maďari 23 %, Česi 13 %, Srbi a Chorváti 9 %, Poliaci 8 %, Rusíni 8 %, Rumuni 7 %, Slováci 4 %, Slovinci 2 % a Taliani 1 % jej početného stavu. Vojaci slovanského pôvodu tvorili až 44 % jej celkového počtu! Slováci mali najväčšie početné zastúpenie v trenčianskom pešom pluku č. 71 (85 %), prešovskom peš. pluku č. 67 (70 %), bratislavskom č. 72 (51 %), užhorodskom č. 66 (46 %), lučeneckom č. 25 (41 %) a komárňanskom č. 12 (31 %). Z domobraneckých plukov bolo najviac Slovákov v nitrianskom 14. a trenčianskom 15. pluku (po 85 %), bratislavskom 13. (51 %), banskobystrickom 16. (41 %) a mukačevskom 11. pluku (40 %). Väčšina týchto plukov sa v rámci divízií V. zboru (Bratislava) a VI. zboru (Košice) zúčastnila od začiatku vojny bojov na ruskom fronte.¹²

Slováci sa v rámci niektorých útvarov v menšej miere zúčastnili aj bojov proti Srbsku. Napríklad peší pluk č. 6 mal 15,5 % Slovákov a peší pl. č. 16 mal 8 % Slovákov. Mnohí jednotlivci slúžili v delostrelectve a iných špeciálnych útvaroch.¹³ Patril k nim aj Samuel Činčurák, ktorý narukoval k domobraneckému pešiemu pluku č. 25 v Záhrebe. Pluk bol spolu s domobraneckými pešími plukmi č. 26, 27 a 28 súčasťou 42. domobraneckej

¹¹ DANGL, Vojtech: Vojnové plány Rakúsko-Uhorska a ich modifikácie v lete 1914. C. d., s. 9 – 10.

¹² HRONSKÝ, Marian – KRIVÁ, Anna – ČAPLOVIČ, Miloslav: *Vojenské dejiny Slovenska, IV. zväzok (1914–1939)*. Bratislava: MO SR, 1996, s. 10, 25 – 28. Rakúsko-Uhorsko povolalo do armády vyše 70 % všetkých mužov v brannom veku. Do konca roku 1917 bolo mobilizovaných 8 420 000 mužov. Z nich zahynulo 780 000 a 1 600 000 sa dostalo do zajatia. Ďalších 500 000 mužov z armády prepustili ako invalidov, 130 000 ako najstaršie ročníky, 400 000 odvelili do vojenského priemyslu a 600 000 oslobodili od služby po narukovaní. Takto armáda prišla o 4 010 000 mužov. Na začiatku roku 1918 mala rakúsko-uhorská armáda 4 410 000 mužov, z toho 2 850 000 v poli a 1 560 000 v náhradných telesách. Tamtiež, s. 75.

¹³ HRONSKÝ, Marian – KRIVÁ, Anna – ČAPLOVIČ, Miloslav: *Vojenské dejiny Slovenska, IV. zväzok (1914–1939)*. C. d., s. 31.

pešej divízie. Drvivú väčšinu príslušníkov tejto divízie tvorili Chorváti. Divízia podliehala XIII. armádnemu zboru.¹⁴ Činčurák najprv slúžil ako vozataj¹⁵ v zborovom etapnom tréne 3/13 (*Etappentrainzug 3/13*) XIII. armádného zboru, no zakrátko sa stal „pucákom“ (osobným sluhom) veliteľa tohto trénu.¹⁶

Proti Srbsku sa po vyhlásení vojny začali zhromažďovať tri rakúsko-uhorské armády: 2. armáda (gen. jazd. Eduard von Böhm-Ermolli) so štyrmi armádnymi zbormi (III., IV., VII. a XII. zbor), 5. armáda (gen. pech. Liborius rytier von Frank) s dvoma (VIII. a XIII. zbor) a 6. armáda (poľný zbrojmajster Oskar Potiorek) tiež s dvoma zbormi (XV. a XVI. zbor).¹⁷ Zatiaľ čo 5. a 6. armáda spolu s tromi zbormi 2. armády smerovali na balkánsky front, 1., 3. a 4. armáda spolu s jedným zborom 2. armády smerovali na severovýchod. Velenie rakúsko-uhorskej armády verilo v rýchly úspech ťaženia proti Srbsku. Hlavný veliteľ síl určených proti Srbsku poľný zbrojmajster Oskar Potiorek však vedel, že po 18. auguste už nebude mať k dispozícii útvar 2. armády. Preto sa snažil prípravu i samotné útočné akcie urýchliť. Rakúsko-uhorský plán predpokladal viesť útočné akcie iba z jedného smeru – od západu. Hlavný úder mala viesť 5. armáda v smere na Valjevo.¹⁸

Vojna sa začala presne mesiac po atentáte na Františka Ferdinanda. Srbi 28. júla 1914 zničili všetky mosty cez rieky Sáva a Dunaj. Na druhý deň začalo rakúsko-uhorské delostrelectvo ostreľovať Belehrad a ďalšie ciele na opačnom brehu rieky. To boli prvé výstrely prvej svetovej vojny. V roku 1909 rakúsky generálny štáb predpokladal, že Srbsko bude v prípade vojny porazené v priebehu troch mesiacov. V auguste 1914 sa nepodarilo sústrediť dostatočné množstvo síl na dosiahnutie tohto cieľa, pretože proti Srbsku zostali len 5. a 6. armáda. Obidve rakúske armády dosiahli početný stav 140 000 mužov len vďaka doplneniu brigádami *Landsturmu*. Zhruba 40 % ich početného stavu tvorili vojaci slovanského pôvodu. Rakúske velenie sa rozhodlo pre priamy útok na Belehrad od západu, ktorý v prípade úspechu otváral cesty do vnútrozemia Srbska. Ofenzíva sa plánovala s ohľadom na obavy zo srbského útoku na Bosnu a na nedostatok komunikácií. Rakúske sily mali len 290 000 mužov proti 350 000 srbským vojakom (Srbi armádu doplnili mobilizovanými záložníkmi). Rakúsko-uhorská armáda mala za každú cenu zabrániť srbskej invázii do Rakúsko-Uhorska, no maximálne ciele ofenzívy špecifikované neboli.¹⁹

Rakúske-uhorské vojská začali útok 12. augusta 1914 s 15 a pol pešími divíziami, 15 brigádami, ôsmymi samostatnými plukmi pechoty a jednou jazdeckou divíziou. Delostreleckú

¹⁴ Domobranecký peší pluk č. 26 mal posádku v Karlovaci, domobranecký peší pluk č. 27 v Sisaku a č. 28 v Osijeku. <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/hungland.htm>

¹⁵ zastar. pohonič, voziar; voj. príslušník vozatajstva v minulosti

¹⁶ ČINČURÁK, Samuel: *Vojna I – Malé poznámky z mojho života na bojišti od roku 1914 – 1918*.

¹⁷ JUNG, Peter – PAVLOVIĆ, Darko: *Rakousko-uberská armáda za první světové války*. C. d., s. 7, 9.

¹⁸ DANGL, Vojtech: *Vojnové plány Rakúsko-Uhorska a ich modifikácie v lete 1914*. C. d., s. 14.

¹⁹ STRACHAN, Hew: *The First World War, Volume I (To Arms)*. C. d., s. 335 – 336, 338, 340.

podporu zabezpečovalo 744 diel. Srbské sily rozložené pred Kragujevacom sa účinne bránili proti 5. armáde i častiam 2. armády, pričom výborne využívali zložitý terén. Pomáhala im aj zlá koordinácia v postupe rakúsko-uhorských armád, ktorú poľný zbrojmajster Potiorek jednoducho nezvládol. Časový rozdiel medzi útokom 5. armády na Valjevo a útokom 6. armády cez dolný tok rieky Drina bol až šesť dní!²⁰ Útok sa začal, hoci vojská ešte neboli úplne sústredené. Napríklad 5. armáda nemala k dispozícii prostriedky na prekonanie divokej rieky Driny. Jej veliteľ preto navrhoval odložiť útok o dva dni. Armáda ju napokon prekonala až o tri dni. Časti 2. armády medzitým získali predmostia pri Mitrovici a Šabaci. Srbi zároveň vyprázdnili Belehrad bez boja. Obidve rakúsko-uhorské armády zaútočili z pozícií vzdialených od seba 100 km a postupovali horským terénom s nedostatkom komunikácií. Velenie srbskej armády správne predpokladalo, že hlavný útok vedie 5. armáda na Valjevo. Na západ proti tejto armáde sa preto presunula srbská 2. a 3. armáda, aby sa pokúsila udrieť jej do boku. Srbská protiofenzíva proti rakúsko-uhorskej 5. armáde sa začala 16. augusta 1914. Nočný útok rakúsko-uhorské jednotky prekvapil. Srbi v bitke o Čiernu horu 16. – 19. augusta prelomili rakúsko-uhorské línie. V nočnom boji zblízka srbskí vojaci preukázali svoju morálnu prevahu nad protivníkom a skúsenosti v boji v horskom teréne. Rakúsko-uhorská armáda sa dostala pod tlak dvoch srbských armád a musela čeliť aj útokom partizánov. VIII. armádny zbor 5. armády ustúpil v noci na 16. augusta späť cez Drinu, pričom jedna divízia prišla o tretinu mužstva. Armáda sa takmer dostala do obklúčenia a celkom stratila vyše 20 000 mužov. Rakúske velenie prekvapila zúrivosť srbských útokov i nepriateľský postoj miestneho obyvateľstva. Od 20. augusta sa útvary 2. armády začali presúvať do Haliče, takže aj spočiatku úspešný postup rakúsko-uhorskej 6. armády bol zastavený. Aj táto armáda bola srbskými protiútokmi zatlačená späť. Oskar Potiorek nariadil všeobecný ústup, takže do 24. augusta sa útvary 5. armády stiahli zo srbského územia. Srbi stratili 17 000 mužov, rakúsko-uhorské vojská takmer 24 000, z toho 4 500 skončilo v srbskom zajatí. Rakúsko-uhorský útok skrachoval, no srbské vojská nezabránili ústupu rakúsko-uhorskej armády. Srbsku pomohli aj ruské útoky pri Tannenbergu a Varšave, ktoré uvoľnili nemecký tlak na Francúzsko a rakúsko-uhorský tlak na Srbsko. Rusko i Francúzsko žiadali, aby Srbsko pokračovalo v útoku na územie Rakúsko-Uhorska a donútilo tak nepriateľa stiahnuť vojská z haličského frontu. Dňa 6. septembra 1914 srbská 1. armáda prekročila rieku Sávu v smere Srem – Belehrad a 2. armáda zaútočila na Mitrovicu. Srbské vojská obsadili Belehrad a v Bosne postúpili len na vzdialenosť necelých 30 km od Sarajeva. Povstanie proti nadvláde Viedne, ktoré očakávali, sa však nekonalo. Srbskú armádu navyše oslabili dezercie a nedostatok munície. O dva dni prešla rakúska 5. armáda urýchlene a bez delostreleckej prípravy do protiútok. Protiútok neuspel, ale XVI. zbor 6. armády prekonal s malými stratami Drinu a udrhel na krídlo srbskej 3. armády. Srbi museli prisunúť posily a ich ofenzíva na Vysehrad tak skončila. Tvrdé boje pokračovali v priebehu celého septembra až do konca októbra 1914. Srbské vojská vyprázdnili dobyté územie a ustúpili za Drinu. Napriek tomu to bolo pre Srbsko víťazstvo. Rozvrátili plány rakúsko-uhorského generálneho štábu na rýchlu porážku Srbska a na jeseň 1914 prinútili rakúsko-uhorskú armádu prejsť do obrany.²¹

²⁰ DANGL, Vojtech: Vojnové plány Rakúsko-Uhorska a ich modifikácie v lete 1914. In: *Vojenská história*, 7, 2003, č. 2, s. 14 – 15.

²¹ STRACHAN, Hew: *The First World War, Volume I (To Arms)*. C. d., s. 343 – 346.; STEVENSON, David: *1914– 1918 (The History of the First World War)*. C. d., s. 130 – 131, 136.

Postup rakúsko-uhorských vojsk do Srbska si vyžiadal nečakane ťažké straty. Navyše viazlo zásobovanie, takže vojaci v prvých líniiach aj niekoľko dní nemali čo jesť. Presvedčil sa o tom napríklad Andrej Fraštacký, ktorý slúžil v poľných pekárňach: „*Pracovali sme jako obyčajne, aby sme mohli pre našich bojovníkov kúsek dobrého chleba dať. Začnú sa vlaky sypať s našimi ranenými. Keď sme im vyniesli chleba, plakali nad ním, že ho už týždeň nevideli. Len so zrnkovú kukuricu a slivkami žili. A jeden viacej ako druhý. Ponevač ťažko boli ranení. A ani žiadnej postele nemali, len jako prasce v dobytkovom vagóne. Ba nám i správu podali, že ich Srbi vyprali i my sme to sami vedeli, že sa nepriateľ približuje, keď sme počuli kanóny brnieť.*“²² Ústup rakúsko-uhorských vojsk zo Srbska sprevádzal chaos a zbytočné opúšťanie alebo ničenie vojenských zásob a materiálu. Na vlastnej koži ho zažil A. Fraštacký, ktorý si zaznamenal do zápisníčka: „*Tak sa i stalo na budúci deň, to jest 28. októbra 1914, príde telegraf, že nepriateľ je ešte 10 km od nás. Nastal strašný poplach, lebo naša zásoba bola na 120 vagónov, tak že by sme to načas mohli naložiť. Keď nám cesto najlepšie išlo a chlebič v peciach, naskutku sa to všetko zničilo. Aspoň 4000 kg cesta hneď do vody sme hodili. Cblieb sa tak skazil, v tom najväčšiem okamihu sme to museli, tak, že od štvrtej po obedu do 12. v noci sme boli hotoví. Pravda, medzi tým časom sme všeličo skúsili. Ponevač sme si vypili, aby sme mali väčšiu guráž. Prišli z celého okolia civili, aby to mohli obrátiť pred nepriateľom. Bol to jeden smutný obraz. Malé bosenské kone niesli celé rodiny. Že jeden kón niesol 4 – 5 malých detí, rodičia tabali. Krawy, voly, kone, všetko naložené... A my sme si popíjali, ponevač volakerí boli nakladať. V obci Zagra našli tam šampaniju i staré vína. Ba volakerí už aj zabudol, že ide nepriateľ. Tak do 1. v noci čo sme mohli, sme naložili a ostatné ostalo tam. Sotva sme boli pár kilometrov, keď už jeden srbský komitačský²³ oddiel začal z vrchových diel strieľať na štaciju i na to miesto kde stála naša Bäckerue²⁴. To bolo také vojsko, ku kerému sa pripojovalo celé obecnstvo srbské čo po tých vrchoch bývalo. Tak každú hodinu bolo viacej, i mi sme boli zapredaní. Traja mužskí čo u nás robeli na den, tí nás zapredali. Tí dovedli ten komitačský batalion. Ich úloha najväčšia bola. Mali sme v tých horách asi 50 000 kg múky, tí by boli radi mali, aby to vojsko v tých horách malo živnosť, kerí nemohli z jejich krajiny na žiaden pád dostať. No ale ništ nepreviedli, lebo prišla našieho vojska vrchová brigáda, a boli nútení bosanské bory opustiť. A tí dvaja, čo nás podviedli, tým sa nechcelo ísť s nima do Srbska, že je tam blád, po pár dní prišli späťky. A to bol dôkaz, že to oni prezradeli. Jeden most, čo Srbi spálili na jednej rieke, tak tam boli 3 stĺpy, na každý jeden boli povesení a obaunou smrťou usmrtení.*“²⁵

Ani na ruskom (haličskom) fronte sa situácia nevyvíjala pre rakúsko-uhorské vojská priaznivo. Veľkým prekvapením pre rakúsko-uhorský generálny štáb bola skutočnosť, že ruská armáda prešla do ofenzívy ešte pred skončením mobilizácie. Prekvapením bola aj

²² BOLERÁZSKY, Andrej: Výstava „INTER ARMA SILENT MUSAE 1914 – 1918“ a prvá svetová vojna pohľadom múzejníka. C. d., s. 163.

²³ záškodnícky, diverzný

²⁴ pekárň

²⁵ BOLERÁZSKY, Andrej: Výstava „INTER ARMA SILENT MUSAE 1914 – 1918“ a Prvá svetová vojna pohľadom múzejníka. C. d., s. 163 – 164.

účinnosť ruského delostrelectva a zladenosť jednotlivých druhov zbraní ruských pozemných síl, ktorá sa ukázala už v prvých bojoch. Rakúsko-Uhorsko muselo viesť vojnu na dvoch frontoch, pretože k rýchlej porážke Srbska a Čiernej Hory nedošlo. Narýchlo sa museli meniť nástupové plány. Odvoz jednotiek na ruský front začal až 6. augusta. Železničné trate boli také zahľtené vojenskými transportmi, že civilná preprava bola celkom vylúčená.²⁶ Zadržanie 2. armády na srbskom fronte malo negatívny dopad na boje na haličskom fronte. V čase začatia útoku rakúsko-uhorských vojsk (23. augusta) ešte nebola sústredená v nástupnom priestore. Rakúsko-uhorská 1., 3. a 4. armáda sa sústredili za líniou dolného toku rieky San, Zloczów, Zborov a Buczacz presne podľa direktív z júla 1914. Ich sústredovanie narúšali predsunuté ruské jazdecké útvary. Do 19. augusta mali dosiahnuť čiaru Annopol – Ivangorod – Visla. Sústredenie armád trvalo dlhšie ako sa predpokladalo, takže medzi plánovaným a skutočným dátumom útoku bol niekolkotýždňový rozdiel. Rakúsko-uhorské velenie sa ofenzívou snažilo odčiniť aj potupnú porážku, ktorú uštedrili rakúsko-uhorskej armáde Srbi. Preto trvalo na útoku, hoci nepoznalo zámery protivníka. Ruský generálny štáb sa rozhodol prejsť do útoku, hoci ešte nemal sústredené všetky sily. Ruské spravodajstvo pomerne presne zistilo sústredenie rakúsko-uhorských vojsk a tiež sa rozhodlo zaútočiť 23. augusta 1914. Výsledkom bola séria veľkých bitiek hlavne v smere hlavného útoku rakúsko-uhorských vojsk medzi Dnestrom a Vislou. Už prvé boje ukázali, že najmä rakúsko-uhorské jazdeckvo nie je pripravené na moderné vedenie boja. Útoky bez podpory pechoty a iných druhov zbraní končili ťažkými stratami bez splnenia zadanej úlohy. Ruské jazdeckvo svoju činnosť oveľa lepšie koordinovalo s vlastnou pechotou a delostrelectvom. Neslávne známym sa stal útok jazdy pri Gorodku, kde sa husári vrhli s vytasenými šablami na opevnené pozície ruskej pechoty s guľometnými hniezdami. V nezmyselnom útoku a vražednej ruskej delostreleckej a guľometnej palbe zahynulo 467 husárov (z toho 17 dôstojníkov) a 650 koní.²⁷

Už v prvých bojoch na ruskom fronte ťažko krvácali aj slovenské pluky zaradené väčšinou v divíziách 1. a 4. armády. Ofenzívy v smere na Lublin sa v rámci 1. armády zúčastnila 14. pešia divízia, ktorej súčasťou boli trenčiansky peší pluk č. 71 a bratislavský peší pluk č. 72. Ťažké boje o výšiny pri obci Polichno boli vykúpené neúmerne vysokými až 40 – 50-percentnými stratami.²⁸ Peší pluk č. 71 stratil v bodákovom útoku 23. augusta 1914 pri Polichne až polovicu z pôvodných 4 000 mužov. Prvý útok sledoval aj veliteľ prieskumnej čaty divízie poručík Jozef Turanec: „*Prvý a poslený prípad, kde som videl pohybovať sa vojakov v boji tak, ako pri predvádzaní vzorného cvičenia na cvičisku pred generálom. Áno, prvý a posledný krát, lebo tu 23. augusta 1914 padla elita aktívneho mužstva, ktorá sa už celú vojnu nabradit nedala. Neskúsenosť vojnová, botová katastrofa.*“²⁹ Útoku pri Polichne sa osobne zúčastnil vojak Ondrej Porubský: „*Pri kostole sme mali menáž a sotva sme boli po menáži naráz z rajtri dorajtuwali s be-*

²⁶ DANGL, Vojtech: Vojnové plány Rakúsko-Uhorska a ich modifikácie v lete 1914. C. d., s. 10 – 11.

²⁷ Tamtiež, s. 15 – 18.

²⁸ HRONSKÝ, Marian – KRIVÁ, Anna – ČAPLOVIČ, Miloslav: *Vojenské dejiny Slovenska, IV. zväzok (1914 – 1939)*. C. d., s. 29.

²⁹ TURANEC, Jozef: *Pramene obrany (Pamäti generála Jozefa Turanca)*. C. d., s. 41.

felom³⁰, aby sme sa blížili k nepráateľovi, našim na pomoc, kerí už boli v bitke. Šak aj na nás prišiel rad lebo sme k nim patrili, hned sme sa stavali. Každý batalion osve a ked sme boli hotoví dostali sme roskas dopred. Plot čo bol pred nami ten sme zvalili a bola taka proba, regiment komandant Oberst Tilcer snát scel videt jak to sa budeme hibat, ešte rás nás zastavil lebo sme sa pobnuli jak draci a od radosti nattim aš plakal a hotuval nás že nám prišla hodina aby sme si stali do opravdového boja a prál nám šťastného a vitruvateľbo vítastva. Ešče sme si na to lepši práteľé podali ruky a s veselí tváru sme stali hotoví do boja. Nato sme dostali roskas ako v mene božom forverck³¹, rozleteli sme sa jako blesk, najprv išla predná línia potom drubá, zatim rezerva a potom kompanie a zatim ostatne oddelenje. Ukázala sa nám nevidaná podivaná, videli sme ešte dost daleko najprv busté černé dími vistupuvat a temné dunenie, vístrelí s kanónov, a tak sme sa brdo blížili k tomu divadlu. Nebolo to tak blízko a ešte sme sa dost namašírivali, kým sme tam prišli na jednu malú dolinu, kde bol plac obvazuwanja ranených. Tu sme videli prvú krv na bojišči našich kamarádov. Střípli v nás žili a prebehol mráz celým telom lebo sme videli nevidané divadlo hrízi, ale na to sme čoskoro zabudli lebo sme nemali na to kedy myslet, lebo sme museli náš postup zríchlit a bolo zretelné búchanje kanonów a hvízdanje gulek z gvérov. Stretali sme našich práteľov ranených kerí mal nobu postrelení, kerí hlavu, ruku, njekerí sa aj po štiroch vljékel, bolo to njěčo strašného hladet na to, ale dlbo sme nemali čas nattím rozímat a obdivvat lebo pozauši gulki fest hvízдали a časom aj náki šrapák zašustel ponat nás alebo sa rostrbel, ale mi sme na to nesmeli dat ništ, len dopred. Ani to nás nestrašilo aj ked vedla náki kamarát sa prevalel mrtvy, lebo raneny. Kriku bolo tolko že ani sám svojbo blasu by neból počul. Tak sme sa hnali dopred jak bi nám pod nobami bola zem borela a veru to bolo horšé, lebo aj pred nami aj nad nami a šade samý oben a olovenní děšč. Bolo tri hodini popoledni ket sme prišli do tobo obna a sme aš do osmej hodini tak pet hodín v tej nevíslownej hrízi, mnoho tam bolo zabitých a ranenich, aj mój pán Oberlajdinant bol mrtvy hned v prvú hodinu. Ked sme tam došli, dedina Polichno bola v obni a v nej obromné množstvo Rusov.³² Po celý zvyšok roku 1914 nasledovalo to isté – „pochody, bitky, útrapy, stonanie ranených, ...zobavené mrtvoly, slovom samé strašné veci.“³³

Rakúsko-uhorské velenie sa pod vplyvom udalostí v Haliči snažilo zlikvidovať Srbsko čo najskôr a uvoľniť tak ďalšie sily pre ruský front. Druhá rakúsko-uhorská ofenzíva do Srbska sa začala 5. novembra 1914. Rakúsko-uhorská armáda postupovala nielen zo severu a západu, ako pred tým, no prekročila i Dunaj a 2. decembra po ťažkých bojoch znovu obsadila Belehrad. Srbské jednotky, kladúc silný, odpor pomaly ustupovali k rieke Kolubara. Srbské delostrelectvo už trpelo akútnym nedostatkom streliva, takže nemohlo účinne zasiahnuť proti nastupujúcim rakúsko-uhorským vojskám. Na začiatku decembra sa rakúsko-uhorské vojská, postupujúce zo západu, ocitli roztahané a vzdia-

³⁰ rozkazom

³¹ vpred

³² BOLERÁZSKY, Andrej: Výstava „INTER ARMA SILENT MUSAE 1914 – 1918“ a prvá svetová vojna pohľadom múzejníka. C. d., s. 165 – 166.

³³ TURANEC, Jozef: *Pramene obrany (Pamäti generála Jozefa Turanca)*. C. d., s. 42 – 43.

lené od zásobovacích základní na 100 km. Pechota bola vyčerpaná a demoralizovaná, čo rýchlo zistila srbská rozvedka. Srbský maršal Radomir Putnik zlepšil disciplínu svojho vojska, posilnil ho odvedenými študentmi a po dodávke delostreleckej munície z Francúzska 3. decembra 1914 opäť udrel na roztahané krídla rakúsko-uhorských vojsk. Srbské vojská udreli západným smerom a v bitke pri Kolubare 3. – 15. decembra 1914 prelomili línie rakúsko-uhorskej 6. armády. Po jej porážke sa obrátili na sever a prinútili 5. armádu opustiť 15. decembra Belehrad. Poľný zbrojmajster Oskar Potiorek stratil nervy a nariadil ústup do východiskových pozícií. Rakúsko-uhorská armáda v druhej neúspešnej ofenzíve stratila 22 000 mŕtvych, 120 000 ranených a 76 500 zajatých. Srbské straty boli rovnako ťažké: 22 000 mŕtvych, 92 000 ranených a 19 000 zajatých. Srbská armáda už bola príliš oslabená, aby mohla ohroziť územie Rakúsko-Uhorska.³⁴

Boje boli mimoriadne kruté, čo na vlastnej koži pocítili aj Slováci, bojujúci v rámci rakúsko-uhorských vojsk. Jedným z nich bol šikovateľ³⁵ Michal Baláž, ktorý velil rote 1. pešej divízie XV. armádneho zboru 6. armády. So svojím práporom postupoval z Vyšehradu cez Valjevo do Gorného Milanovaca. Za Valjevom napríklad len v jednej prestrelke 17. novembra 1914 prišla jedna rota 1. pešej divízie o 90 % svojho stavu! Zo 60 vojakov zostalo len šesť. Padol aj veliteľ roty. Podobne dopadla 28. novembra aj rota šikovateľa Baláža, keď s ňou podnikol smelý obchvatný útok na srbské jednotky. Zo 60 mužov priviedol naspäť len 14.³⁶ Po srbskom protiútoky museli rakúsko-uhorské vojská opäť zo Srbska ustupovať. Michal Baláž zažil chaotický ústup z okolia Belehradu 6. decembra 1914: „... Srbi nám boli všade v pätách a bolo veľmi veľké blato, pochodovať sa nedalo a veľa ľudí, ako šlo, ostalo v blate, pravda aj od hladu, ostali aj od vysilenia veľa ľudí zomrelo na ceste, veľa dobytku, diel, vozov, motorov a munície, bol to strašný poblad.“ Cez Sávu prešli 13. decembra popoludní: „Po prechode cez Sávu som sa dobre najedol surových tekvic, len sme ich tak chválili, aké sú sladké. Vtedy mi prišlo na um, ako stará mama vždy spomínala, že v r. 1848 Rusi jedli tekvice, veru to bolo naše jedlo v celom Srbsku – surová tekvica a surová kukurica.“³⁷

Chaotický ústup 6. decembra zažil so svojou vozatajskou kolónou³⁸ aj Samuel Činčurák: „Stotník mal ťažké vozy, takže kone nevládali v tom blate ani pohnúť. Bol to krik, zlorečenie až sa tak ozývalo. Prabali po šesť koní, no predsa to šlo pomaly. Keď to šlo zavela, náš vachmeister³⁹ vynašiel, že sa môže pres pole, tak sme poblí, šli sme. Na kuse

³⁴ STEVENSON, David: 1914 – 1918 (*The History of the First World War*). C. d., s. 136 – 137.

³⁵ Feldwebel – *bist. voj.* v rak. armáde najvyššia poddôstojnícka hodnosť, ekvivalent hodnosti rotný.

³⁶ MIČIANIK, Pavel: Michal Baláž – Spomienky na prvú svetovú vojnu. In: *Vojenská história*, 18, 2014, č. 4, s. 113 – 114.

³⁷ Tamtiež, s. 114. Michal Baláž bol za preukázanú statočnosť v týchto bojoch 14. novembra 1914 významaný striebornou medailou 1. triedy za udatnosť a 1. januára 1915 bol povýšený na štábného šikovateľa (*Stabs-Feldwebel*).

³⁸ vozatajstvo – tréň, súhmný názov pre vozy ťahané koňmi a útvary slúžiace na pravidelné zásobovanie vojska

³⁹ strážmajster

V ťažkých terénnych podmienkach ruského frontu muselo dotiahnuť 8 cm kanón M 5/8 do palebného postavenia až 10 koní.

sme museli vedľa rieky, tu sa daktorí prekoprci do vody, leďva sa furman ratoval, kone, voz a zbožie voda vzala. Z pola sme zase len museli ísť na cestu, bo tu už cesta šla do vrchu cez jeden lesík. Mobli sme ďalej, ale stotník nedovolil, že vraj on musí napredok a my museli tu stáť a čakať. Začalo už svitať, dážd bol prestal a bmla sa spustila. Mne bolo zima, takže som až zubami brkal.⁴⁰ Utáborili sa, no nečakane ich prepadli predsunuté srbské jednotky, takže museli zasa utekať: „Bolo blato, ale kobolky tabali na pretrbnutie. Utekal som vedľa voza, no keď prišlo do blata, že som do pol kolien uvazoval, pustil som sa prez lesík, skrývajúc sa od duba do duba, aby ma gulka nenašla, bo hviždali busto spoza chrbta. Bol som vystal, že som už dýchať nevládal, chcel som mantel⁴¹ zabodiť, no myslel som si, ak predsa ujdem, zima je, čo si počnem bez neho. Vyšiel som na cestu a tu práve jeden z našich furmanov, ktorý mal dobré kone, prosím ho, aby ma vzal na voz, že zbodíme náklad a ak niečo bude, tak ja zaplatím. Vyskočil som na voz, no nabali sme ovos, aby sme mali pre kone. Tu som videl z voza, ako to všetko na zlomkrk uteká. Utekala pechota, utekali husári, keď mu kôň uviazol do blata, skacil z neho, nabal všetko a utekal. Vada, krik od dôstojníkov, každý chce napred s jeho vozmi. Zo všetkých strán sa utekalo.“⁴² Obidve armády boli ťažkými zimnými bojmi také vyčerpané, že prešli na pozičnú vojnu. Línie sa tiahli hornatým vidiekom, ktorý bol neustálymi bojmi totálne zdevastovaný. „Bojové zóny sa neustále posúvali: civilisti nemobli ani ujsť ani sa skryť, ani nadviazat stabilné vzťahy s vojenskými okupantmi.“ To vyvolávalo nezvyčajnú nenávisť medzi bojujúcimi stranami. Prvé mesiace roku 1915 bol na balkánskom bojisku pokoj. Osud Srbska však spečatil vstup Bulharska do vojny na strane Nemecka a Rakúsko-Uhorska na začiatku októbra 1915.⁴³

Samuel Činčurák bol na začiatku roku 1915 prevelený so svojím útvarom na ruský front. Predtým jeho útvar doplnili na predpísané počty. Dostal 120 nových vozov, jeden kočiar pre dôstojníka a 248 nových koní. Celkový stav bol 140 mužov. Na začiatku februára 1915 ich naložili na vlak a poslali na ruský front.⁴⁴ Na ruskom fronte došlo medzitým k zmene situácie. Postup rakúsko-uhorských vojsk sa do začiatku septembra 1914 zastavil. Ruská 9. armáda prešla v polovici septembra do protiofenzívy a zahna-la rakúsko-uhorskú 1. armádu za rieku San. Rakúsko-uhorské velenie nariadilo ústup na rieku Dunajec a ruské vojská obklúčili pevnosť Przemysl (kapitulovala 22. marca 1915). Ruská 5. armáda zasa prinútila k ústupu rakúsko-uhorskú 4. armádu. Straty rakúsko-uhorských vojsk dosiahli až 250 000 padlých, ranených a okolo 100 000 zajatých (ruská armáda stratila 230 000 mužov). Rakúsko-Uhorsko sa z haličskej porážky už nikdy celkom nespamätalo. Ruské vojská prenikli do Karpát. Na územie Slovenska pre-

⁴⁰ ČINČURÁK, Samuel: *Vojna I – Malé poznámky z mojho života na bojišti od roku 1914 – 1918*.

⁴¹ dlhý zimný kabát

⁴² ČINČURÁK, Samuel: *Vojna I – Malé poznámky z mojho života na bojišti od roku 1914 – 1918*.

⁴³ SHOWALTER, Dennis: War in the East and Balkans, 1914 – 18. In: HORNE, John (ed.): *A Companion to World War I*. Chichester: Wiley – Blackwell, 2010, s. 69, 73.

⁴⁴ ČINČURÁK, Samuel: *Vojna I – Malé poznámky z mojho života na bojišti od roku 1914 – 1918*. Po skončení ústupu zo Srbska zostalo 14. decembra 1914 zborovému etapnému trénu 3/13 z pôvodných 120 len 42 vozov. Až 78 bolo stratených. Tamtiež.